

Könyvtári ellátás falun Helyzetkép a községi könyvtárakról

A községi könyvtárakról szóló rövid helyzetkép címűül akár kölcsön is vehetném a Magyar Tudományos Akadémia Regionális Kutatások központjának Pécsen rendezett két konferenciájáról kiadott művek címét. Az első 1991-ben jelent meg *Válság és kiút*, a második 1993-ban *Kiút a válságból* címmel. Mindkét konferencia a magyar falvak helyzetével foglalkozott, sajnos művelődési, kulturális kérdésekkel csak alig fellelhető nyomokban. Csaknem igaz e tény a legutóbbi idők szakaszjójára is. Kivételt képeznek a megyei híradók igen fontos, ám rövid közleményei és *Tóth Gyula* a Könyvtári Figyelő 1997. évi 4. számában megjelent nagy léptékű tanulmánya *A kis-könyvtári ellátás historiográfiájának vázlatja* címmel. Ez utóbbival sok mindenben lehet ugyan vitatkozni, de a szerző által kommentált jegyzetanyag a téma kiváló összefoglaló bibliográfiájának tekinthető. Ebbe a sorba tartozik még a *Tanulmányok a Dunántúl nyilvános könyvtári struktúrájáról* című gyűjtemény, melyet a 3K 1997-ben különszámként adott közre.

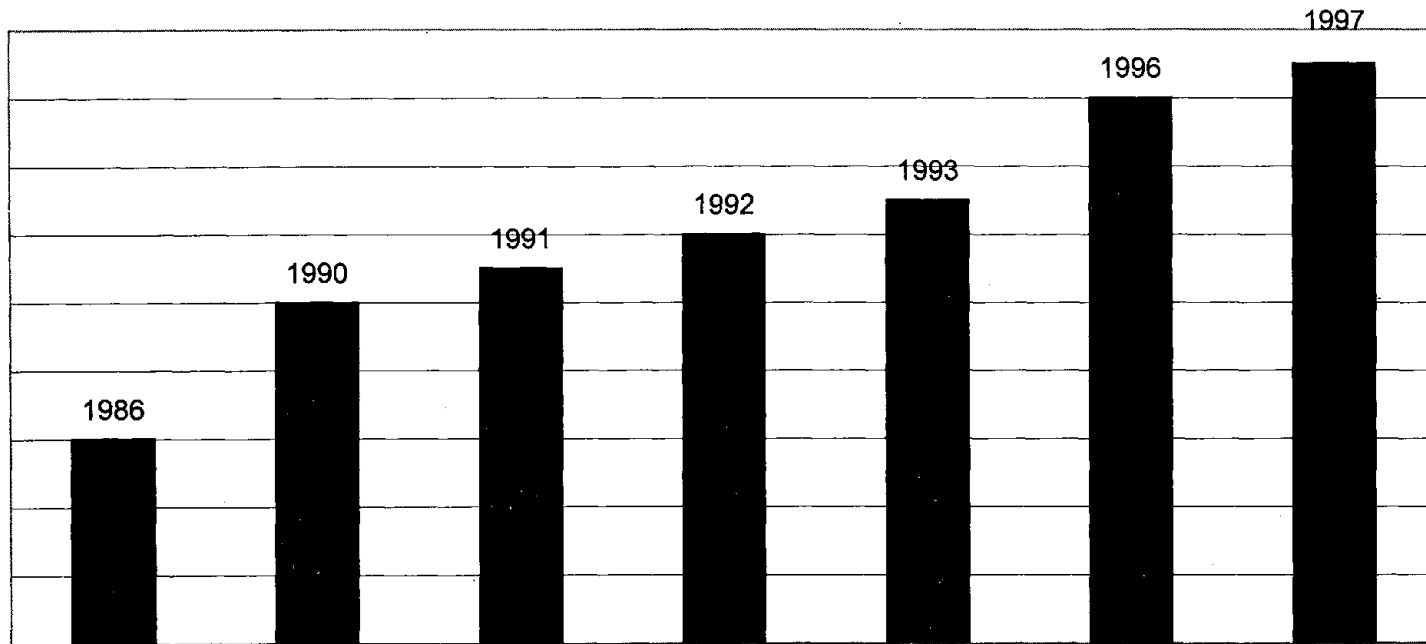
Ezért is üdvözlendő a Magyar Könyvtárosok Egyesülete Jász-Nagykun-Szolnok megyei szervezetének és a Verseyhy Ferenc megyei könyvtárnak a kezdeményezése, melynek nyomán megszületett ez a régóta esedékes országos konferencia.

A falusi könyvtárak helyzetét tekintve a leggyakrabban bezárásukról, állományaik szegényességéről, rövid nyitvatartási idejükről, fűtetlen, rideg, barátságatlan helyiségeikről esik szó, s mostanában ismételtelen és újra az ellátórendszerekről. Ez utóbbi – megítélem szerint – az optimisták, a jövőben bízó, a megoldást keresők, a falusi könyvtárakról nem lemondók témája. Az is közhelynek számít, hogy más-más megítélés alá esnek a nagy lélekszámú falvak és az apró települések, és egészen más sors is jut ki nekik.

A legfontosabb mutatókat tekintve érdemes egy pillantást vetnünk a községi könyvtárak számának alakulására. (1. sz. ábra) – Közbevetést megjegyzésként: szomorúan szembesültem azzal a ténnyel, hogy csaknem lehetetlen egzakt, minden szempontból megbízható adatokat összegyűjteni. Régóta tudjuk a statisztikai rendszer anomáliáit: kevés az összehasonlítható adat, tehát nehéz a trendeket bemutatni; nincs egységes terminológiai értelmezés, ezért jogos kétkedéssel lehet fogadni bizonyos adatok valóságos értékét; minden évben egyre később közlik-közöljük az előző év adatait; nincs minden könyvtártípusról adatunk; nem egységes a statisztika, és még sorolhatnám tovább – de ez már egy másik dolgozat témája. Mindezzel együtt itt bemutatandó adataim – az utolsó két évet leszámítva – az MKM által kiadott *Statisztikai tájékoztató*ból származnak. Az utolsó kötet 1995-ben jelent meg az 1993-as tárgyévéről. Az 1996-os adatok a *TEKE és SZAKMA* című OSZK–KMK kiadványból, az 1997-esek pedig az MKM-nek szolgáltatott közkönyvtári statisztika „gyorsjelentésként” értékelhető adathalmazából származnak. Szükségesnek tartom megjegyezni: kizárólag az önkormányzati könyvtárakról szólnak.

Magyarozatként még annyit illik hozzáfűznöm: az 1986-os esztendőért azért választottam vizsgálódásom kezdő évének, mert ekkor már tendenciaként éppúgy je-

Községi könyvtárak száma 1986–1997

len volt az erőteljes mozgás, változás a könyvtári rendszerben, a községi könyvtárakban is, mint az előző évtizedek állandósága, ha úgy tetszik mozdulatlansága. Úgy vélem, a diagram magáért beszél; látványos a könyvtárak számának csökkenése, főként 1993 és 1996 között. Ez akkor is igaz, ha tudjuk és számba vesszük, hogy pontosan ezen idő alatt növekedett a városok száma, azaz magasabb osztályba léptek a települések közül számosan, s könyvtáraik nem tűntek el, hanem új minőségben szolgálnak. Azt sem hagyhatjuk viszont a leltárnál figyelmen kívül, hogy erre az időszakra esik a rendszerváltozás utáni önkormányzatok létrejötte; a valamikori „településfejlesztési koncepció” áldozatának esett kis és nagyobb települések, társ-községek önállósulása.

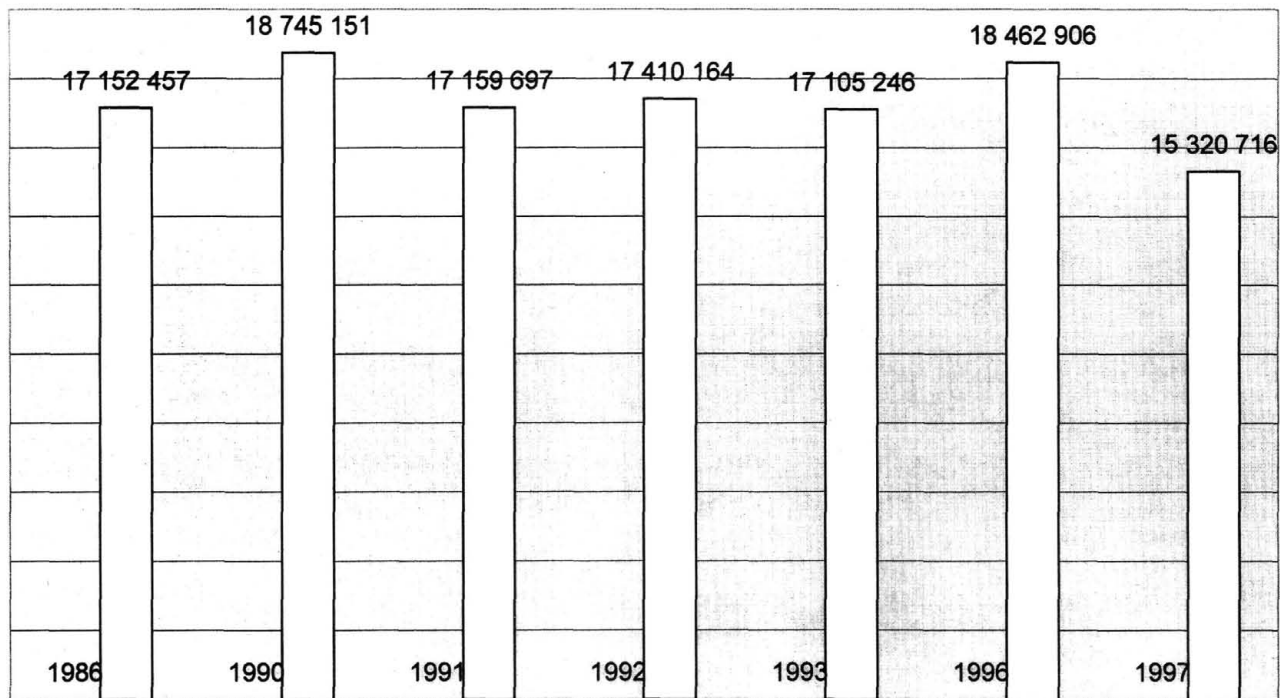
Az a tény, hogy 1997. január 1-jén Magyarországon 235 nagyközséget és 2686 községet tartott nyilván a KSH (*A Magyar Köztársaság Helységnévkönyve 1997. január 1.* KSH, Bp. 1997.). A 2921 község 4 392 789 lakost számlált, az össznépeség (10 212 300) 43%-át. Minden további gondolkodás, jövőkép felrajzolásakor, könyvtárpolitikai döntés-előkészítéskor és döntéskor ezt a 43%-ot kell magunk elé idéznünk. Még hozzá igen sokszínű, különféle gazdasági és kulturális körülmények között élő, nagy életmódbeli különbséget magába foglaló több mint négymillió lakos könyvtári lehetőségeiről van tehát szó.

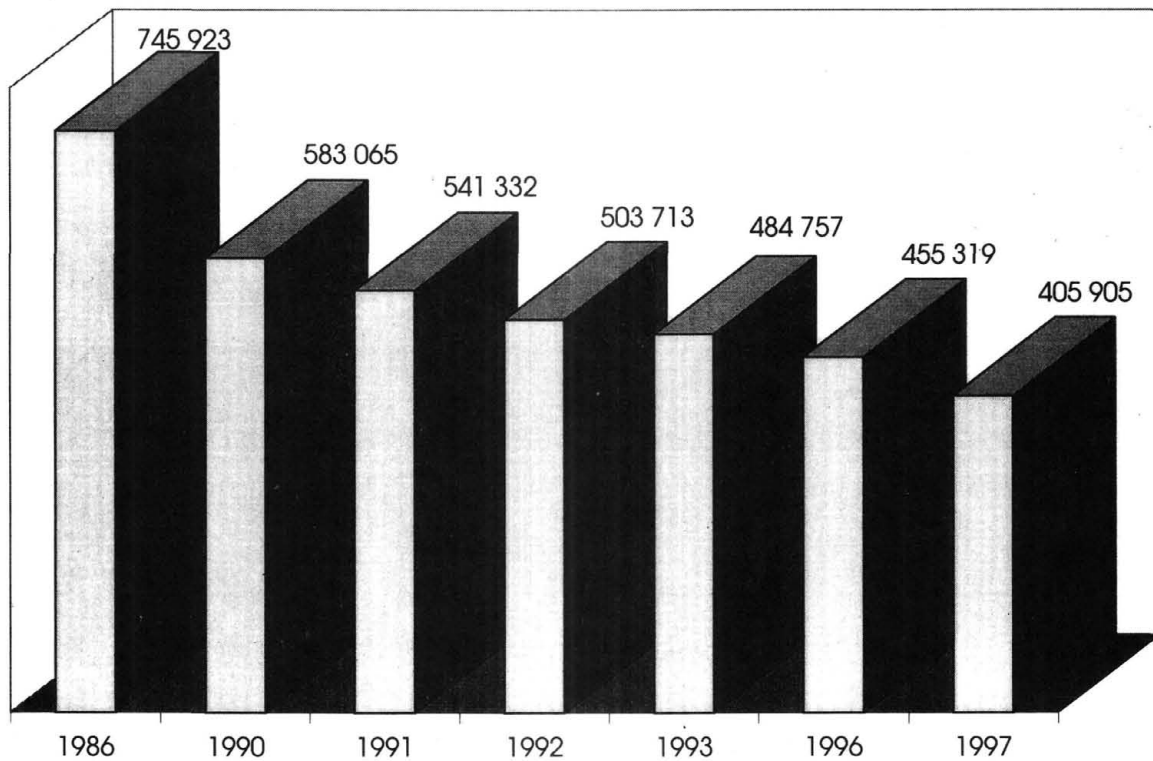
Tekintsük át a községi könyvtárak állományának számszerű alakulását! (2. sz. ábra) A számok – véleményem szerint – ellentmondásosak; azt sugallják, mintha a könyvtárak számának csökkenése nem lenne igazán hatással az állományok nagyságának alakulására. Úgy tűnik fel, mintha a bezárt könyvtárakban könyvek aludnák Cspike-rózsika-álmukat, várva a jobb időkre és – legalább magunknak valljuk be – várva a gondos, hozzáértő állományapasztásra. Itt most kitérőt kellene tennem a könyvtári rendszerből az ismert okok miatt hiányzó központi szolgáltatásokra, a kis könyvtárak szakmai gondozására, ám ez is egy másik dolgozat témája.

A mennyiséggel így látszólag nem igazán volna bajunk, de ismerjük az állományok minőségét. Azok a könyvtárak vannak kitüntetetten jobb helyzetben, ahol függetlenített és szakképzett könyvtáros van, és azok, ahol jól működő ellátó rendszer frissíti a gyűjteményt. Ők vannak kevesebben.

Megnevezés	Budapesti kerületi	Megyei	Városi	Községi	ÖSSZESEN
	Könyvtárak száma a helyben lévő állomány nagysága szerint				
Nincs állomány	–	–	2	8	10
500 és alatti	–	2	55	62	119
501–1 000	–	4	44	118	166
1 001–2 000	–	9	70	449	528
2 001–5 000	–	23	140	967	1130
5 001–10 000	11	25	97	776	909
10 000 és feletti	73	43	276	540	932
ÖSSZESEN	84	106	684	2920	3794

* (A táblázat a Statisztikai tájékoztató 1993-as füzetéből származik.)

Községi könyvtárak állománya 1986–1997

Beiratkozott olvasók száma 1986–1997

1993-ban 776 községnek volt 5–10 000 között az állománya, és 540 rendelkezett 10 000 feletti gyűjteménnyel, 637 helységben viszont 2 000-nél kevesebb könyv volt a könyvtárban. Bármilyen kicsi is legyen a település, 2 000 kötet még egy jobb családi könyvtárnak is kevés, pedig ott csupán néhány ember érdeklődését szolgálja.

Az információs értékében igencsak megkopott gyűjteményekben alig van folyóirat, mikrodokumentum, és más könyvtárak elérése szinte lehetetlen, hacsak nem maga az olvasó megy el más könyvtárakba. A könyvtárközi kölcsönzéshez nincs meg a szükséges infrastruktúra, és nincs meg a bizalom, mármint a rendszer tisztességes működésében. Van azért szívderítő és fenntartókat inspiráló ellenpéldánk is. Pályázati anyagban olvastam, s valóságáról volt módom meggyőződni: az egyik dunántúli kis faluban csak segélykérő telefon létezik, ezért a könyvtáros minden héten egyszer biciklire pattan, és bemegegy a tőle nyolc kilométerre lévő városi könyvtárba, hogy olvasóinak elhozza a keresett műveket. Vidám és jókedvű, csak akkor lesz szomorú, ha kiderül: hiába tette meg a 16 kilométert, mert ott sincs meg a könyv vagy a keresett tanulmány.

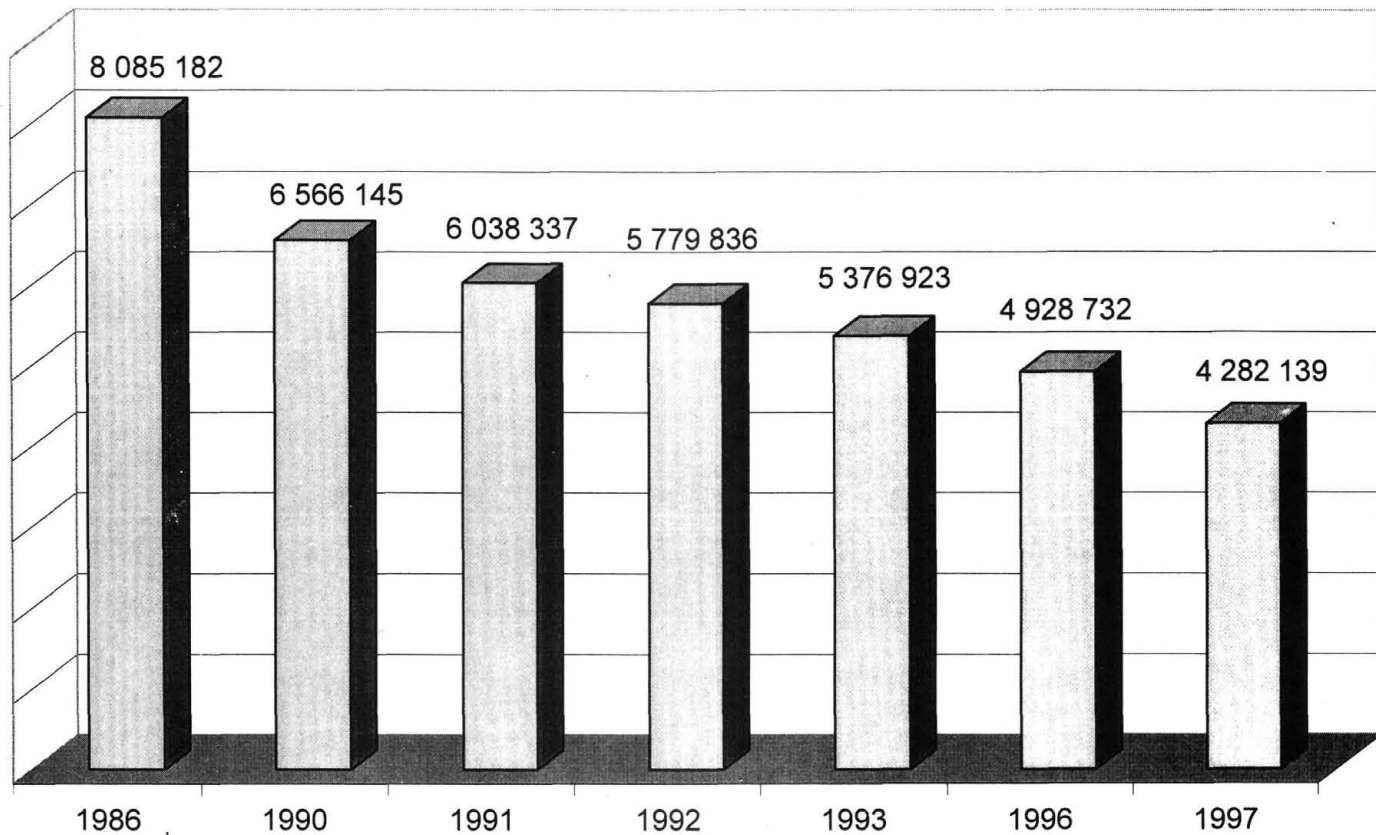
Elegendő anomáliát kínál a beszerzési keretek és a dokumentumárak egyre jobban nyíló ollója is. Könyvtáros legyen a talpán, aki 10–15 000 Ft-ból gyarapít, inkább gondosan vesz néhány könyvet, valami olvasnivalót. Ugyanakkor a gyűjtemények minősége erősen befolyásolja az őket igénybevevők számát. Természetesen nem gondolom, hogy kizárólag ez az egyetlen motivációs tényező. Tekintsünk rá a beiratkozott olvasók számát ábrázoló diagramra. (3. sz. ábra) Az 1986-ban regisztráltak 45,6%-a 1997-re eltűnt. Úgy vélem, itt is igaz az, amit a könyvtárak számának csökkenésénél említettünk, lehet ugyanis, hogy egy részük ma városi lakosként használja a könyvtárat, tehát másutt tartják számon. Az is elképzelhető, hogy városokban elégti ki a falun lakó olvasó könyvek iránti igényét, hiszen szoltunk a gyűjtemények valóságos értékéről. De arról sem szabad megfeledkeznünk, hogy a leállított gyárakból munkanélkülilinek hazament középkorú vagy idősebb férfiak és nők közül nagyon kevesen tartják életcélnak az olvasást, különösen ha kenyérkereset helyett kínáljuk nekik. Akik jobb életkörülmények között vannak, azaz van munkájuk, a megélhetés minőségének emeléséért küzdenek, könyvtárba ők se nagyon járnak. Van falvainkban is jól prosperáló gazdálkodó és vállalkozói réteg, reméljük, legalább időnként vásárolnak könyvet vagy talán a gyermekeik lesznek majd könyvtárlátogatók. Más kérdés, hogy falvaink többségében nem lehet könyvet vásárolni, mert nincs hol. Akiket ma olvasóként tartunk számon: a gyerekek, a nyugdíjasok és egy nagyon vékony réteg, amelynek tagjait – úgy tűnik – nem lehet leszoktatni az olvasásról.

Nyilvánvaló következménye az olvasók száma csökkenésének a látogatók számának drasztikus zuhanása. (4. sz. ábra) Évekig úgy tűnt, hogy az 5 milliós nagyságrendnél talán megállapodik a falusi könyvtárak látogatóinak száma, a valóság azonban nem igazolta várakozásainkat.

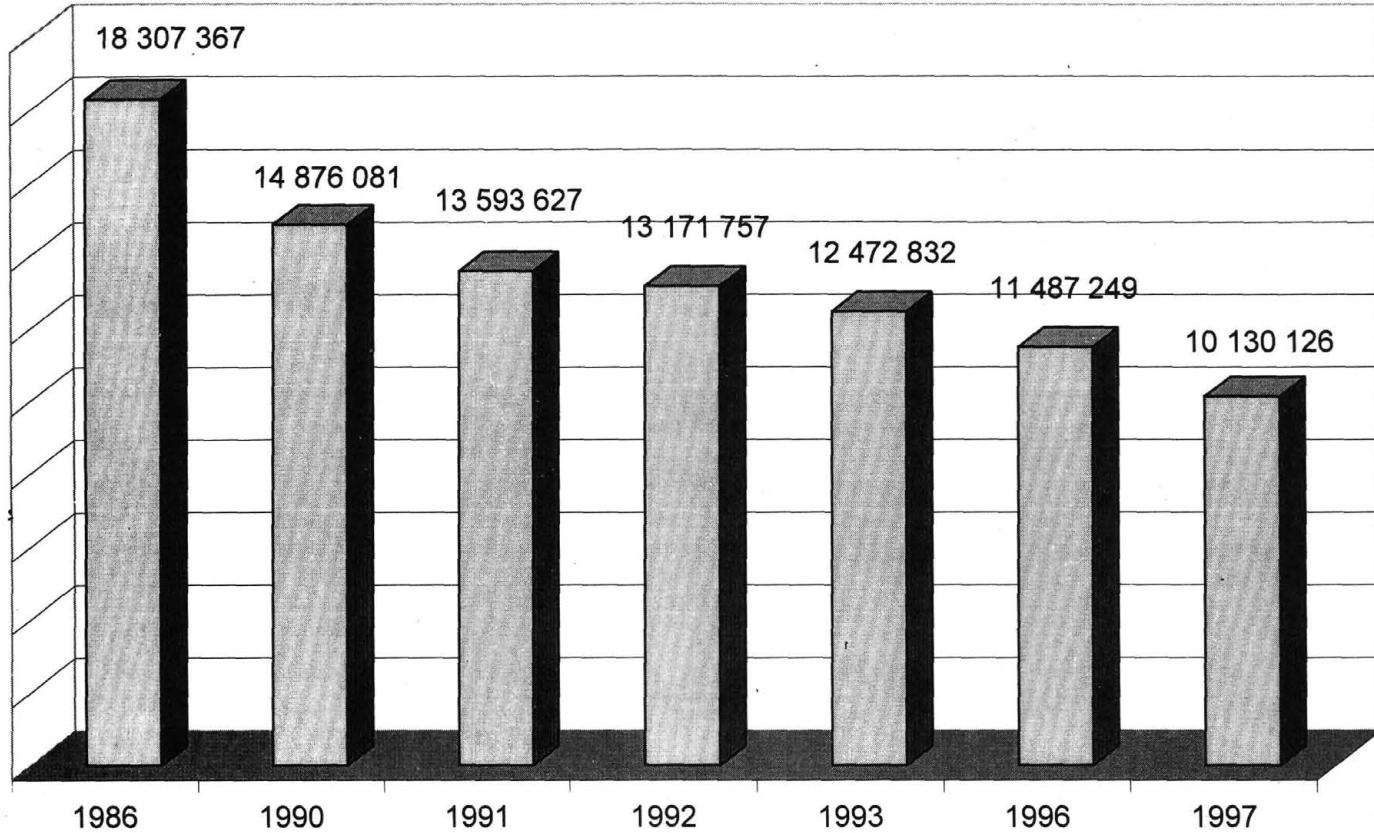
Hasonló elképzeléseink lehettek, voltak a kölcsönzött kötetek számát illetően is. Ha rátekinünk a kölcsönzött állományegységek számát mutató ábrára (5. sz. ábra), szembetűnő a 18 milliós nagyságrendről a 10 milliósra való fokozatos csökkenés.

S talán itt meg is kell állnunk a statisztikai adatok sorolásával, mert mindeközben nem szoltunk a beszerzések minőségéről és mennyiségéről, és nincsenek vizsgálataink a ki nem elégített olvasói igényekről.

Vannak, akik azt állítják, hogy nem olyan nagy tragédia, ha könyvtári mutatóink csökkennek, mert voltunk mi valamikor könyvtári nagyhatalom, már ami a könyv-

Látogatók száma 1986–1997

Kölcsönzött állományegységek száma 1986–1997

táruk számát illeti, most legalább tisztul a kép, kiderül, hol van igazán szükség közpénzből fenntartott könyvtárakra. Van ebben a vélekedésben sok igazság, de ez nem ment fel bennünket az alól, hogy vizsgáljuk a visszaesés okait. Társadalmi-gazdasági helyzetünk – mint minden átmeneti időben – bizonyosan hozzá járul, de nem kizárólagos okozója, már csak azért sem, mert legalább annyi az inspirációs elem ezekben az években, mit a gazdasági nehézség. Demográfiai viszonyaink – azzal együtt, hogy megindult a falvakba való kiköltözés főként a nagyvárosokból; hogy visszaáramlott a korábbi városi munkavállalók egy része, stb. – nem a népesség növekedését, ellenkezőleg csökkenését mutatják, tehát ez a tény is hozzá járul a fogyáshoz. Bizonyosan része van a negatív tendenciák kialakulásában a televíziózási szokásoknak és még sok minden másnak.

S hogy visszatérjek a bevezetőben említett *Válság és kiút* és *Kiút a válságból* címek jelképes kölcsönvételéhez: mindabból, amit eddig helyzetképként rajzoltam, maga a válság áll előttünk. És nem kizárólag azért, mert a 80-as évek közepétől minden mutatószám csökkent. Meg kell ismételnem: távolról sem vélem azonosnak a nagyközség és a kis falvak helyzetét – ellenkezőleg: igen nagyok a különbségek. Az előbbieken van fejlődés, az utóbbiakban a láthatónál is nagyobb a visszazuhanás.

Vannak ugyanakkor biztató jelek: avatnak mostanában falun is új könyvtárat, mert az önkormányzat és az általa képviselt közösség egyetért e kérdésben, szükségesnek vélik az alapterület növelését, a barátságos, otthonos környezet megteremtését.

Van kulturális alaptörvényünk – s benne a könyvtári törvénykezés –, melyben az önkormányzati kötelezettségek és a kezdeményezések központi alapokból való támogatása pontosan ebben az évben indult el. (Itt most az állománygyarapításra fordított összegek érdekeltségnövelő támogatására gondolok).

Remélem, mielőbb lesz olyan államháztartási törvény is, mely a kötelezettségek mellé forrásokat is rendel. Egyszer talán lesznek olyan közútjaink, ahol bibliobuszok nyújthatnak szolgáltatást. Sokan és sokat tesznek az ellátórendszerek működésének jobb feltételeiért, nem keveset köszönhetünk e tekintetben a Nemzeti Kulturális Alapnak.

Abban is bizakodnunk kell, hogy falvaink infrastruktúrája fejlődni fog, egyszer majd a kis települések számára is elérkezik az egyenlő esélyű hozzáférés lehetősége.

Addig viszont azon kell dolgoznunk – elemezve és mérlegelve minden sajátosságot és egyedi helyzetet – hogy eldöntsük: milyen falusi könyvtárak szükségesek a mai Magyarországon, még inkább a holnapin? Hol, milyen modell felel meg a legjobban és leggazdaságosabban és közmegelegedésre? Tudnunk kell válaszolni olyan kérdésekre, mint például, hogy milyen nagyságrendtől kell függetlenített könyvtáros; heti hány óra nyitvatartás a még elegendő, és mennyi a kevés; milyen gyűjteményeink legyenek helyben, és mit vásároljon meg a község szolgáltatásként a nagyobb könyvtártól. Keresnünk kell a polgármesterekkel való tárgyalási alkalmakat, az állampolgári fórumokon elhangzottakat ismernünk kell. Ezeknek a kérdéseknek a sorát valamennyien tudnánk folytatni, s akkor jogosan vetődik fel bennünk, lesz-e gondozója a községi könyvtáraknak, mert, hogy nélkülük maradnak a lepusztultság jegyei. Nem említettük a képzés gondjait, hiányoljuk időnként még az alapfokú tanfolyamokat is. Hiányoljuk az ehhez hasonló együttléteket. Azért is köszönet a konferencia szervezőinek, mert ők most hosszú idő után kezdeményezték az asztal körülülését. Rövidesen sokakkal találkozunk Kaposváron is, ahol az ellátórendszerekről esik majd szó. Úgy tűnik, elkezdődött az együttgondolkodás arról, hogyan is kászálódhatunk ki ebből a válságból.

Győri Erzsébet